

דרישבוני

פרשת צו, תשע"ח, מספר 1263

שַׁבַּת הַגְּדוּל או הַגְּדוּלָה? ועוד ענייני לשון לפרשת "צו"

ניסן נצר

השש"י (ולא היום השש"י), כמוֹכַר לכולנו מן הקידוש לליל שבת, ובלשון המשנה נתרומחה התופעה יותר (כגון: כְּנַסַת הַגְּדוּלָה, יְצַר הָרַע).

ב. זכר ונקבה ברא אותם

"זאת תורת העֶלָה הַזֶּה הַעֲלָה עַל מוֹקְדָה עַל הַמִּזְבֵּחַ..." (ו:ב).

המילה **מוֹקְדָה** מצויה במקרא רק כאן, ומשמעה "מדורה", משורש יק"ד, כגון אש יוקדת. לנו מוכרת המילה **כמוֹקֵד** (המצוי פעמיים במקרא).¹ בשל יחידאיותה יש שפירשוה בדרכים שונות. יש שגרסו ש**מוֹקְדָה** הוא המוקד שלה, והמפיק בה"א נשמט כמו שאירע להלן (וי' יג:ד): "**וּשְׁעָרָה** לֹא הָפֵךְ לְבָרֶךְ, וְכֵן פְעֻמִּים בְּאִיּוֹב (לא:כב): "**כְּתִפִּי מִשְׁכָּמָה תִּפּוֹל וְאֶזְרְעִי מִקְנֵה תְּשֻׁבָר**" ועוד. אבן עזרא גורס אחרת: "וה"א **מוֹקְדָה** נוסף,² או **מוֹקְדָה** ו**מוֹקְדָה** הם שני שמות". לטעמנו פירושו השני סביר יותר. כלומר, לפנינו צמד מילים בזכר ובנקבה, שהרי תופעה זו מצויה לא מעט ברחבי המקרא, כגון: קִצָּה וקִצָּה, שִׁיר-שִׁירָה, צֶדֶק-צֶדֶקָה, גֶּן-גִּינֵה-גִּנָּה, חוֹק-חוֹקָה, סֶפֶר-סֶפֶרָה (תה' נו:ט), פֶּטֶר-פֶּטֶרָה (במ' ח:טז), יָצַר וּמְצוֹק (תה' קיט:קמג) - צָרָה וּמְצוֹקָה (צפנ' א:טו).

בכגון אלה יש שרק אחת מן השתיים נותרה כיום, כגון: **מוֹקְדָה**, **קִנָּה**, **סֶפֶר**, ויש שנוצר בידול משמע בין השתיים, כגון **חוֹק** - **חוֹקָה**, **שִׁיר** - **שִׁירָה**, **צֶדֶק** - **צֶדֶקָה**, **גֶּן** - **גִּינָה** (וגִּנָּה נעלמה כליל).

ג. הכפלה לשם מה?

"וּבְעֵר עֲלֶיהָ הַכֹּהֵן עֲצִים בְּבִקְרָה בְּבִקְרָה" (ו:ה). ההכפלה כאן באה לומר: כל בוקר ובוקר, וזאת הכפלה שמשמעה כל פרט ופרט, כגון הצירוף **אִישׁ אִישׁ** השגור במקרא, **יוֹם יוֹם**. וכד'. לעיתים ההכפלה באה להפריד בין פרטים, כגון: **עֵדָד עֵדָד לְבַדּוֹ** (בר' לב:ז), כלומר כל אחד בנפרד. יש שהכפלה מציינת הפלגה וריבוי, כגון: **וְעַמְּק הַשָּׂדִים בְּאֵרֹת בְּאֵרֹת חֲמָרָה** (בר' יד:י), ויש

א. מדי שנה בשנה אנו חוזרים אל השאלה ה"נצחית" למה מכונה השבת שלפני פסח בשם **שַׁבַּת הַגְּדוּל**, שהרי השבת היא כידוע ממין נקבה, ולכן התואר הזכרי 'הגדול' איננו הולם אותה. ואם כן, מן הסתם לפנינו מבנה של סמיכות, כלומר 'שבת של הגדול', וכאן עולה שאלת השאלות: מי או מה הוא 'הגדול'?

ואכן רבו ההסברים, ונזכיר רק את חלקם. יש גורסים שבת של **הנס** הגדול, שאירע לישראל בשבת זו, שהייתה בעשור לניסן, ונצטוו בה לקחת שה תמים, שהיה מקודש למצרים, ולשמרו לקרבן פסח, וניסיונם של המצרים לפגוע בהם לא צלח. הסבר אחר הוא, כי 'הגדול' הוא כינוי לאיש החשוב בקהילה, הוא רב הקהילה הנושא דרשה נרחבת בשבת זו מענייני החג, ויש הסבורים כי הדרשה הארוכה, שנמשכה עד אחרי חצות היום, הפכה את היום לגדול וארוך.

אחרים דרשו שהכינוי 'גדול' הושפע מן ההפטרה (מלאכי ג), הנחתמת בפסוק "**הֲיֵנָה אֲנֹכִי שֹׁלַח לְכֶם אֶת אֱלֹהֵי הַנְּבִיא לְפָנַי בּוֹא יוֹם ה' הַגְּדוֹל וְהַנּוֹרָא**".

יש סבורים, כי משום שבמנהג אשכנז נהגו לקרוא חלק מן ההגדה בשבת זו, החלו לכנותה 'שבת הגדה', ועם הזמן נשתבש שמה ל'שבת הגדול' (בהברה האשכנזית צלילן קרוב יותר), ויש גם דעה ש'שבת' היא קיצור של 'יום השבת', ואליו נצמד התואר 'גדול'.

כל אחד מן ההסברים הללו הוא בגדר מדרש או ניחוש של יסוד נעלם, שאליו מתייחס 'גדול' (נס? אדם?), אך מבחינה לשונית טהורה נראה, כי לפנינו "מהומה על לא מאומה".

הפתרון פשוט מאוד: הנחת היסוד כי 'שבת' היא נקבה בלבד מופרכת מיסודה, וכבר במקרא מצאנו מספר פעמים את הצירוף "**שַׁבַּת בְּשַׁבְּתוֹ**" (ולא בְּשַׁבְּתָהּ), כגון "**וְהָיָה מִדֵּי חֹדֶשׁ בְּחֹדְשׁוֹ וּמִדֵּי שַׁבַּת בְּשַׁבְּתוֹ**" (יש' סו:כג וכן במ' כח:י), וכן "**שִׁמְרֵ שַׁבַּת מַחְלָלָהּ**" (יש' נו:ב, ו). לפיכך הכינוי 'שבת הגדול' מיושב היטב מצד הלשון, ואשר לגדולתו אפשר לייחס לה סיבות שונות בלי לחפש דרשות וסברות המסתמכות על "קושי לשוני".

עם זאת עשוי המקשה להקשות, למה 'שבת הגדול' ולא 'השבת הגדול' כמצופה? ואכן כבר במקרא מצאנו חריגים כגון אלה, כמו "יום

* ד"ר ניסן נצר, המחלקה לעברית ולשפות שמיות, אוניברסיטת בר-אילן (בגמלאות).

** מתוך הספר: **עברית של שבת - תבליני לשון לפרשיות השבוע**, כרך ב: שמות-ויקרא, נתניה תשע"ז.

¹ ביש' לג:יד ובתה' קב:ד.

² כמו הִנָּה לצד הֵן, מאומה לצד מאום.

דוגמאות אלה ורבות אחרות מעלות גלגולים, שחלו במילים וביטויים מן המקרא ועד ימינו: בלשון המקרא משמש הפועל **הקריב** (הפעיל) במשמע של **קרב** (פיעל) ובמקביל לו, ובעוד שצורת הפיעל נדירה למדי, כגון "**קָרְבוּ רִיבְכֶם יֵאמֶר ה' (יש' מא:כא), צורת הפעיל רווחת מאוד. לפיכך כל הפסוקים לעיל עניינם קירוב אהרן ובניו, ולא הקרבה, חלילה. כך גם "...וַהֲדַבֵּר אֲשֶׁר יִקְשֶׁה מִפֶּם תִּקְרְבוּן אֵלַי" (דב' א:ז); "הוּי מְגִיעֵי בֵּית בְּבֵית שְׂדֵה בְּשֵׂדֵה יִקְרְבוּ" (יש' ה:ח) – כלומר יִקְרְבוּ. וכך גם אונקלוס שתרגם את ה**קרב בקרב**.**

עם זאת, לצד השימוש בהקריב לקירוב בכלל, יש להפעיל המקראי שימוש רווח לעניין **הקרבת קורבן** דווקא (שאף היא קשורה לקירוב ולהגשה), ולשון ימינו אימצה אותו בשימושו זה בלבד, ואילו את **קרב** ייחדה לעניין קירוב. במילים אחרות: בימינו **מקריבים** קורבן (במוחש או במופשט), אך **מקריבים** כיסא לשולחן. לעניין זהות המשמע שבין **הקריב לקרב** במקרא, חשוב לציין, כי במקרא **פיעל והפעיל** משמשים הרבה במשמעות אחת, כגון **שיחת - השחית, שיכן - השכין, ריחק - הרחיק, קיטר - הקטיר**. לעיתים הלשון המודרנית מבדלת בין הצמדים כגון **גידל/הגדיל, קיטר/הקטיר**.

המילה **קרבן** עצמה, שבמקרא היא מילה מקודשת המציינת מנחה המוגשת לאלוקים, עברה אף היא שינוי בלשון ימינו – מקודש לחול. כיום מדברים על **קרבנות** השרפה, השיטפון, האסון, תאונות הדרכים ושאר מרעין בישין, והרי זה חילון גמור של המשמע המקראי המקורי. אותו תהליך חל גם על שני צירופים מקודשים שבפרשתנו: **אורים ותומים** (ח:ט) ו**קודש קודשים** (ו:יא). כגון: "השף הזה הוא האורים והתומים שלנו בתחום הבישול, והוא הכניס אותנו אל קודש הקודשים של המטבח הסיני". גם הפועל **לכהן** נתחלן כיום, כגון: "הוא עדין **מכהן** כראש ארגון פשע / כמנהל המועדון / כעורך העיתון" וכאלה רבים.

חידוש צעיר נוסף הוא גזירת שורש **מקרבן**: כיום מדברים על **התקרבות**, דהיינו הצגתו של אדם כקורבן.

עורך: פרופ' יוסף עופר

עורכת לשון: רחל הכהן שייך

הדף השבועי יוצא לאור על ידי הפקולטה למדעי היהדות ולשכת רב הקמפוס

בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע יש לשמור על קדושת העלון

שהיא מחזקת: "**מָאֵד מָאֵד**" (כגון בר' ז:יט); "**אָמֵן אָמֵן**" (כגון במ' ה:כב); "**אָמֵן וְאָמֵן**" (תה' עב:יט). לפעמים היא מבטאת הדרגתיות, כגון: "**מָעַט מָעַט אֶגְרָשְׁנוּ מִפְּנֵיךָ**" (שמ' לג:ל).

רוב השימושים הללו שרדו גם כיום, כגון: "תיכנסו אחד אחד" (חילוק), "היו שם ערמות ערמות של זבל" (ריבוי), "היינו קרוב קרוב" (חיזוק), "תתקדם מטר מטר" (הדרגה), ואולם בעברית העממית נוצר חידוש, והוא הכפלה של שם-עצם כסופרלטיב (מגביר): זה היה משהו משהו; בשביל סחורה סחורה תשלם מחיר מחיר.

ד. מִנְהָ וְעַד מִנְהָ

וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת הַחֲזֵה וַיְנִיפֵהוּ תְּנוּפָה לְפָנָי ה' ... לְמֹשֶׁה הָיָה לְמִנְהָ (ח:כט).

כלומר, חזה האיל נפל בחלקו של משה, ולפיכך מִנְהָ היא חלק, והיא גזורה משורש מנ"ה שעניינו ספירה. במקרא מִנְהָ מציינת כמעט תמיד חלק של אוכל או חלק מארוחה, כמו בפסוק שלנו וכיוצא בו: "הַמְּקַרֵּב אֶת דָּם הַשְּׁלָמִים ... לוֹ תִהְיֶה שׁוֹק הַיָּמִין לְמִנְהָ" (ז:לג), וכמו: "וַיִּזְבַּח אֶלְקָנָה וַנִּתֵּן לְפָנָה אֶשְׁתּוֹ וְלִכְל בְּנֵיהָ וּבְנוֹתֶיהָ מְנוֹת (=חלקים מן הקורבן), וְלַחֲנֶה יִתֵּן מְנָה אַחַת אֲפִים (= מנה כפולה) פִּי אֶת חֲנֶה אֶהָב" (שמ"א א:ד-ה). מכאן נתגלגל גם הצירוף **משלוח מנות** הנשנה במגילת אסתר (ט:יט, כב) ודומה לו "אכלו משמנים ושתו ממתקים ושלחו מנות לאין נכון לו" (נחמ' ח:י), כלומר מתנות מזון.

מן הסיפור על חנה ירש דורנו את הביטוי "נתן לו מנה אחת אפים" (או בקיצור: נתן לו מנה), כלומר נזף בו קשות, ואף שבמקור הוא חיובי, בימינו הוא נדרש בהיתול למנת כעס ורוגז (אולי בהשראת התרגום ליידיש "געבן א פארציע", שזו משמעותו).

הריבוי של מִנְהָ הוא מְנוֹת, ואולם שלוש פעמים במקרא - כולן בנחמיה - מצאנו צורת ריבוי לא-צפויה "מְנוֹת", כגון: "וְכָל יִשְׂרָאֵל בְּיָמֵי זְרַבְבָּל ... נִתְּנִים מְנוֹת הַמְּשָׁרְרִים וְהַשְּׁעָרִים דָּבַר יוֹם בְּיוֹמוֹ" (נחמ' יב:מז). כאמור, זו צורת ריבוי של מִנְהָ, ואולם לימים גזרו ממנה את היחיד מְנִיָּה, שאף היא חלק מהונה של חברה מסחרית (כמו share באנגלית). נתמזל מזלה של מְנִיָּה שצורתה הייחודית-הנדירה סייעה לה להיבדל במשמעה מן מִנְהָ ולהפוך למילה יום-יומית בעולמנו החומרי.

ה. בין הקריב לקרב; בין קודש לחול

"וַיִּקְרַב מֹשֶׁה אֶת אֶהֱרֹן וְאֶת בָּנָיו וַיִּרְחַץ אֹתָם בַּמַּיִם" (ח:ו).

משהו מוזר לאוזנינו בפסוק שלנו, שכן הפועל **להקריב** נקשר כיום לקורבן בלבד, וכי נצטווה משה, חלילה, להקריב את אהרן ואת בניו?! והוא הדין בהמשך (שם יג) "**וַיִּקְרַב מֹשֶׁה אֶת בְּנֵי אֶהֱרֹן**".